

OSMANLI'DA BURJUVAZİNİN ÖRGÜTLENMESİ

3 Mart 2022

Yıldırım Koç

Osmanlı'da sermayedar sınıf, yabancı burjuvalardan, Levantenlerden, Osmanlı'nın gayrimüslim sermayedarlarından ve sayıları çok az olan Müslüman sermayedarlardan oluşuyordu. Bu sermayedarlar iki ayrı örgütlenme içindeydi. Bir ülkenin vatandaşı olan sermayedarlar, o ülkenin Osmanlı'da kurduğu ticaret odasına üyeydi. İstanbul'da yaşayan tüm tüccar ve sanayiciler ise Dersaadet Ticaret ve Sanayi Odası'na üye oluyordu. Yabancı uyruklu sermayedarların da bu odaya üye olma ve yönetimde yer alma hakları vardı. Üyeler arasında, gayrimüslim ve Müslüman ayrımı da yapılmıyordu.

Osmanlı Devleti'nde burjuvazi incelenirken, öncelikle ele alınması gereken kesim, yabancı uyruklu sermayedarlardır. Avrupalı sermayedarların ticaret, bankacılık, tarım, madencilik, inşaat, sanayi, ulaştırma alanlarında yaptıkları yatırımlar, Osmanlı ekonomisinde önemli bir yer tutuyordu. Buna bağlı olarak da, bu şirket veya işletmelerin sahibi burjuvalar, Osmanlı'nın ekonomik, toplumsal ve siyasal politikalarının belirlenmesinde önemli bir yere sahipti. Bu süreçte de Avrupa'nın emperyalist devletleriyle yakın bir işbirliği içindeydiler. Bu ilişkileri, Osmanlı'da kurulan ticaret odalarının durumunda görmek mümkündür. Avrupa ve bir ölçüde ABD sermayedarları, Osmanlı'da kurdukları ticaret odaları ve üyesi buldukları Osmanlı ticaret odaları aracılığıyla kendilerinin ve devletlerinin çıkarlarını korudular.

Osmanlı'da kurulan ilk ticaret odası, Avusturya-Macaristan sermayedarlarına aitti. Dersaadet Avusturya Ticaret Odası önce 1870 yılında konsolosluğun bir birimi olarak kuruldu. 1874 yılında da görünüşte konsolosluktan ayrı bir birime dönüştürüldü. Daha sonraki yıllarda da Beyrut, Şam ve Selanik'te birer ticaret odası açıldı. Ancak Avusturya-Macaristan burjuvazisinin Osmanlı'daki bu örgütlenmesi doğrudan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na bağlıydı. Oda başkanının seçimi, ilgili büyükelçiliğin onayına bağlıydı. (Ufuk Gülsoy – Bayram Nazır, *Türkiye'de Ticaretin Öncü Kuruluşu, Dersaadet Ticaret Odası, 1882-1923*, İstanbul Ticaret Odası Yay., İstanbul, 2009; Zafer Toprak, "Osmanlı'da 'Ecnebi' Ticaret Odaları," *Finans Dünyası*, Şubat 1990)

Fransa burjuvazisi Fransa dışında ticaret odaları kurmaya 1884 yılında İstanbul'da başladı. Fransa, Osmanlı'daki Fransız sermayedarları aracılığıyla kendi politikalarını uyguladı ve bu sermayedarlara destek sağladı. Birinci Dünya Savaşı öncesinde Dersaadet Fransız Ticaret Odası'nın 140 faal üyesi, 1000 dolayında muhabir üyesi bulunuyordu. Osmanlı'daki Fransız sermayedarları ayrıca Bursa ve Çanakkale'de de komiteler kurdular. 1889 yılında da İzmir Fransız Ticaret Odası kuruldu. Bu odanın 120 kadar üyesi vardı. Fransız Ticaret Odası'nın gelirlerinin yaklaşık üçte biri Fransız devleti tarafından karşılanıyordu.

Dersaadet İngiliz Ticaret Odası 1887 yılında kuruldu. Odanın 120 dolayında üyesi vardı. Üyelerinin önemli bölümü İngiliz yurttaşı değildi; ancak odanın idare meclisi İngiliz yurttaşlarından oluşuyordu.

İtalya burjuvazisi de İtalya dışında ticaret odaları kurmaya karar verdiğinde, ilk girişimde buldukları il, İstanbul oldu. Dersaadet İtalyan Ticaret Odası 1883 yılında kuruldu ve 1889 yılından itibaren İtalyan devletinden maddi yardım almaya başladı. Oda'nın Birinci Dünya Savaşı öncesinde 340 üyesi vardı. İtalyan sermayedarları ayrıca İzmir'de de bir ticaret odası kurdular.

Amerikan burjuvazisi 1911 yılında İstanbul'da Memalik-i Şarkıyye Ticaret Odası'nı kurdu. Birinci Dünya Savaşı öncesinde Oda'nın İstanbul'da 120, Beyrut'ta 30, Bağdat'ta 22, Atina'da 36, Halep'te 11, Mersin'de 11, Trabzon'da 12 ve ABD'de 126 üyesi vardı. Diğer yerlerdekiyle birlikte toplam üye sayısı 560'ın üstündeydi.

Dersaadet Yunan Ticaret Odası 1891 yılında kuruldu. 1914 yılında Oda'nın toplam üye sayısı 140 idi.

Hollanda sermayedarları 1903 yılında İzmir Felemenk Ticaret Odası'nı kurdu. Oda'nın fahri başkanı Hollanda'nın İzmir konsolosuydu. Birinci Dünya Savaşı öncesinde Oda'nın 200'ün üstünde üyesi vardı.

Osmanlı'da kurulan en son yabancı ticaret odası, Rusya sermayedarlarına aitti. Dersaadet Rus Ticaret Odası 1913 yılında kuruldu; ancak Birinci Dünya Savaşı nedeniyle, gelişme olanağı bulamadan kapandı.

Osmanlı'da yerli sermayedarlar için ilk ticaret odası, 1882 yılında İstanbul'da kurulan Dersaadet Ticaret Odası idi. (Gülsoy-Nazır,2009)

14 Ocak 1882 tarihinde kurulan Dersaadet Ticaret Odası'na İstanbul'da ikamet eden tüccarlar, Müslüman veya gayrimüslim, Osmanlı veya yabancı uyruklu olmalarına bakılmaksızın, üye olabiliyordu. Üyeler, ekonomik durumlarına göre dört sınıfa ayrılmışlardı. Oda yönetiminde görev alabilmek için birinci ve ikinci sınıf tüccar olmak gerekiyordu. Birinci ve ikinci sınıf tüccarların büyük çoğunluğu gayrimüslim Osmanlı ve yabancı uyruklu idi. Bu nedenle, Dersaadet Ticaret Odası'nın yönetim organlarında 1922 yılına kadar gayrimüslim Osmanlı burjuvazisi ile yabancı uyruklu burjuvalar hakim durumdaydı.

Oda'nın ilk başkanı, Azaryan Aristakis Efendi idi. Azaryan Efendi, 1882 yılından öldüğü 5 Mayıs 1897 tarihine kadar, Oda başkanlığını yürüttü. Bu dönemde karşısına aday bile çıkmadı. Oda'nın ilk yönetim kurulunda 24 üyeden 16'sı gayrimüslim Osmanlı ve yabancı uyruklu sermayedardı. 1887 yılında 24 kişilik Oda Yönetim Kurulu üyeleri arasında yalnızca iki Müslüman üye vardı. 1913 yılında da 24 kişilik Yönetim Kurulu'nda 6 Müslüman tüccar, 18 gayrimüslim Osmanlı ve yabancı sermayedar vardı. Yabancı sermayedarlar arasında Fransız, İtalyan ve Rus uyruklular bulunuyordu.

Dersaadet Ticaret Odası'nda Müslüman tüccarların ağırlık kazanması, ancak Kurtuluş Savaşı'nın başarıyla sonuçlanmasının ardından, 1923 yılında gerçekleşti.

Dersaadet Ticaret Odası'nın adı 1889 yılında Dersaadet Ticaret ve Ziraat ve Sanayi Odası oldu ve faaliyet alanı genişletildi. 1910 yılında da Dersaadet Ticaret ve Sanayi Odası oldu.